

НОВІ ПІДХОДИ УКРАЇНИ ДО ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

**ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор
історичних наук, професор,
Заслужений діяч
науки і техніки України,
Ректор
Дипломатичної академії України
при МЗС України**

Складність різноспрямованих чинників, що діють у глобальному міжнародному середовищі, спричиняють пошуки адекватних відповідей, нових концептуальних підходів до безпеки. Визначення місця та ролі України у формуванні сучасної архітектоніки міжнародної безпеки у регіоні, згідно з проголошеним нашою країною позаблоковим статусом та відповідно до сучасних умов і тенденцій міжнародного розвитку, потребує ефективного й швидкого вирішення. Стаття присвячена розгляду нових можливостей участі України в підтримці безпеки в Європі в рамках співпраці з ЄС, ОБСЄ, НАТО та РФ.

Ключові слова: Україна, система колективної безпеки, архітектоніка міжнародної безпеки, НАТО, ЄС.

Можливість створення міжнародних систем колективної безпеки прямо передбачена положеннями Статуту ООН – основоположного документу функціонування зазначеної міжнародної організації, створеної у 1945 році з головною метою – збереження миру на нашій планеті. Так, зокрема, положення ст. 51 зазначеного міжнародного документу підтверджують невід'ємне право держав на індивідуальну чи колективну самооборону у випадку збройного нападу на країну-учасника зазначеної організації. При цьому, інформація про запроваджені в рамках реалізації (державою чи колективно) зазначеного права на самооборону заходи повинна «невідкладно повідомлятися Раді Безпеки ООН» та ніяким чином не повинні перебрати на себе визначені ст. 39 Статуту ООН повноваження та відповідальність Ради Безпеки ООН в питаннях підтримки міжнародного миру та безпеки. Більш того, такі колективні чи індивідуальні заходи можуть запроваджуватися виключно лише до тих пір, поки «Рада Безпеки ООН не визначить конкретні заходи, спрямовані на підтримку міжнародного миру та безпеки».

Водночас, сучасна практика міжнародних відносин вказує на те, що далеко не всі країни світу з метою забезпечення власної безпеки на міжнародній арені обирають саме участь в системах колективної безпеки¹.

Існує ціла група країн, зокрема Австрія, Бельгія, Ірландія, Кіпр, Мальта, Фінляндія, Швейцарія, Швеція та інші, які обрали відмінний шлях свого розвитку – шлях проголошення постійного нейтралітету, під яким у сучасному міжнародному праві розуміється міжнародно-правовий статус держави, яка добровільно, на підставі однобічного волевиявлення й багатостороннього міжнародного договору зобов'язується не брати участі у всіх війнах, крім індивідуальної самооборони, а в мирний час – реалізовувати мирну зовнішню політику, що перешкоджає втягуванню такої держави у військові конфлікти й втручанню у внутрішні справи інших держав, вступати у військові блоки і союзи².

Основними характерними рисами постійного нейтралітету є, по-перше, добровільний принцип прийняття державою нейтрального статусу, що зобов'язує її суверено дотримуватися та стежити за чесним виконанням усіх вимог нейтралітету, на який вона пішла не під тиском інших країн і не в зв'язку з якимсь корисливими мотивами, а в результаті власного переконання в необхідності дотримання нейтралітету з метою зміцнення власної незалежності й суверенітету. Наступною притаманною статусу постійного нейтралітету рисою є договірний, закріплений у міжнародній угоді його характер, що передбачає неможливість держави відмовитися від нейтрального статусу однобічним актом³.

Необхідною передумовою для реалізації статусу постійного нейтралітету є необхідність визнання такого статусу відповідної держави світовим співтовариством, що зобов'язує інші держави, які визнали нейтралітет, поважати територіальну цілісність і суверенітет даної країни⁴.

І основна, на думку автора, риса – збройний характер нейтралітету, що передбачає можливість відповідної держави мати збройні сили для його забезпечення та захисту своєї територіальної цілісності й суверенітету.

Основною відмінністю статусу постійного нейтралітету від статусу нейтралітету під час війни є те, що останній обмежений фактором часу й має для держави разовий характер⁵.

Тобто, якщо під час однієї війни держава може бути нейтральною, то в разі іншого військового конфлікту ця позиція може змінитися без усякого порушення норм міжнародного права. У свою чергу постійний нейтралітет не допускає участі держави в будь-якій війні – як у теперішньому, так і майбутньому часі, за винятком оборонної, коли

вона співпадає з індивідуальною самообороною.

У 1995 році з'явилася нова форма постійного нейтралітету, яку було запроваджено Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН «Постійний нейтралітет Туркменістану» № 50/80А в Туркменії. За формує встановлення, способу й умовами набуття нейтралітету таких прецедентів у всесвітній історії до цього не було⁶.

Незвичайністю його, насамперед, полягає в тому, що спочатку був прийнятий міжнародно-правовий акт, а вже потім на його основі було змінено внутрішнє законодавство країни. За оцінками експертів, набуття нейтралітету дало змогу Туркменії проводити незалежну зовнішню політику й налагоджувати конструктивні відносини з усіма країнами та сторонами. Наприклад, офіційний Ашхабад підтримував відносини з режимом талібів в Афганістані, незважаючи на те, що ця країна перебувала в міжнародній ізоляції. Водночас слід зазначити, що отримання Туркменією нейтралітету було обмежено певними умовами, зокрема положеннями декларації ООН «Про міжнародні зобов'язання Туркменістану в галузі прав людини» від 27 грудня 1995 року.

Ще одним, відмінним від попередніх, міжнародно-правовим статусом країни може також бути й «статус позаблокової держави», головною особливістю якого є уникнення від офіційного приєднання до будь-якого військово-політичного блоку чи об'єднання.⁷

Позаблоковий статус України закріплений положеннями п. 1 ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року № 2411, в яких йдеться про те, що «Україна як європейська позаблокова держава здійснює відкриту зовнішню політику і прагне співробітництва з усіма заинтересованими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур». Водночас у п. 2 ст. 11 вищезгаданого закону дається визначення та конкретизується такий статус України, зокрема, під визначенням «дотримання Україною політики позаблоковості» розуміється:

- неучасть України у військово-політичних союзах;
- пріоритетність участі України у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки;
- продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес.

Забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки, набуття членства у Європейському Союзі при збереженні добросусідських

відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією, іншими країнами Співдружності Незалежних Держав, а також з іншими державами світу передбачено й положеннями ст. 8 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964.⁸ Таким чином можливо констатувати, що сучасна зовнішня політика України у сфері забезпечення національної безпеки в рамках міжнародного співробітництва базується на чотирьох основних «китах»: відмови України в участі у будь-яких військових об'єднаннях, активної участі нашої держави у формуванні європейської системи колективної безпеки, збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією та іншими країнами СНД, а також продовження конструктивного партнерства з НАТО та іншими військово-політичними блоками в регіоні.

Розглянемо більш детально вищезгадані напрями, які й дозволяють визначити роль та місце України у формуванні сучасної архітектоніки міжнародної безпеки в регіоні.

В цілому розрізняють два рівні міжнародної безпеки: універсальний і регіональний. Обидва вони відносяться до колективної безпеки, тобто можуть бути забезпечені тільки колективними зусиллями всіх або більшості держав світу або регіону. Універсальна безпека створюється для нашої планети в цілому. Вона заснована на системі міжнародних договорів, спрямованих на забезпечення міжнародної безпеки для всіх суб'єктів міжнародного права. Універсальна система забезпечення міжнародної безпеки сформована в рамках Організації Об'єднаних Націй. Головним органом такого забезпечення є Рада Безпеки ООН. Це єдиний орган в світі, який на основі Статуту ООН дано право визначати, чи існує в світі загроза агресії, чи здійснюється така на справі, які заходи необхідно вжити для того, щоб зберегти мир і забезпечити в повному обсязі міжнародну безпеку. Рада Безпеки ООН має право застосувати до агресора комплекс заходів, включаючи використання збройної сили, щоб не тільки припинити агресію, але і створити умови для недопущення її в майбутньому. Однак застосувати ці заходи світова спільнота може лише при єдності всіх держав – постійних членів Ради Безпеки ООН. Цей орган діє в постійному режимі і може своєчасно реагувати на запити держав, які стурбовані реальними загрозами їх безпеки.

Регіональна міжнародна безпека – безпека в окремому регіоні, у нашому випадку – на території європейського континенту. Система колективної безпеки в Європі склалася у другій половині ХХ ст⁹.

На даний час вона заснована на механізмі функціонування цілої низки структур з питань забезпе-

чення безпеки в регіоні, у тому числі й Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Організації Північноатлантичного договору (НАТО) та Організації договору колективної безпеки (ОДКБ). Колективна європейська безпека в рамках ОБСЄ почала формуватися в 1975 році, коли 33 європейських держави, а також США і Канада на вищому рівні підписали Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ)¹⁰. Для європейського континенту підписання Заключного Акта НБСЄ було важливо з двох причин. По-перше, у ХХ ст. Європа була вогнищем двох світових воєн, які забрали понад 55 млн. людських життів. Ініціатор обох світових воєн – Німеччина після Другої світової війни більше двох десятиліть проводила політику реваншизму, тобто прагнула до перегляду підсумків війни, що завершилася в 1945 р. Європейські держави повинні були зробити все, щоб Європа не стала вогнищем і театром третьої світової війни. По-друге, незважаючи на політичне, економічне, соціальне, культурний розвиток Європи, вона представлялася одним з найбільш нестабільних регіонів, де один проти одного розташовувалися два потужних військових блоку – Організація Варшавського договору (ОВД) і НАТО. Відносини між ними часом складалися на межі початку воєнних дій (наприклад, в 1961 р., коли була споруджена Берлінська стіна). У рамках НБСЄ/ОБСЄ вдалося домовитися про заходи військового довіри між державами двох блоків, знизити військовий потенціал обох альянсів¹¹.

Доля розпорядилася так, що один з двох військових об'єднань – ОВД – розпався в 1991 р. На даний час членами ОБСЄ є понад 50 держав, у тому числі всі центрально-азійські країни – колишні республіки СРСР, а також США та Канада. У рамках ОБСЄ відбуваються зустрічі на вищому рівні та зустрічі на рівні міністрів закордонних справ. Їх результатом стало прийняття значної кількості документів в сфері забезпечення колективної безпеки, серед яких слід виділити Хартію європейської безпеки (1999 р.), в якій намічено шляхи, засоби і методи забезпечення безпеки в Європі.¹²

Колективна європейська безпека забезпечується також і в рамках НАТО. На переконання керівництва країн-членів вказаної міжнародної організації, в євроатлантичному регіоні на даний час вже встановлено мир, а загроза умовного нападу на території країн НАТО є вкрай низькою. На їх думку, така ситуація стала історичним успіхом для політики надійної оборони, євроатлантичної інтеграції та активного партнерства, якою керувалася НАТО більш, ніж половину століття¹³.

Водночас й звичайні загрози не можуть сьогодні ігноруватися. У багатьох регіонах і країнах по-

всьому світу продовжують відстежуватися факти придбання потужних, сучасних військових засобів, наслідки використання яких для міжнародної стабільності і євроатлантичної безпеки важко передбачити. Зокрема, це розповсюдження балістичних ракет, які представляють собою реальну і зростаючу загрозу євроатлантичному регіону. Розповсюдження ядерної зброї та інших видів зброї масового знищенння і засобів її доставки загрожує непередбачуваними наслідками для глобальної стабільності і процвітання. Тому й протягом 2010–2020 рр. питання протидії розповсюдженню зброї в окремих найбільш нестабільних регіонах світу залишатиметься вкрай гострим для НАТО. Крім цього, прямою загрозою безпеці громадян держав-членів НАТО, а також міжнародній стабільності і процвітання в цілому, стане тероризм. Екстремістські угрупування продовжуватимуть поширювати свою діяльність у сферах, що мають стратегічне значення для Альянсу, а використання сучасних технологій підвищуватиме рівень загроз та потенційних впливів терористичних актів, зокрема у випадку, коли терористи матимуть доступ до ядерних, хімічних, біологічних або радіологічних матеріалів. Дестабілізація або ж конфлікти поза межами кордонів НАТО також можуть загрожувати безпосередній безпеці НАТО, в тому числі, шляхом сприяння екстремізму, тероризму та міждержавній протизаконній діяльності: торгівлі зброяєю, наркотиками і людьми. Атаки на електронні системи ставатимуть все більш частими, більш організованими і більш збитковими для державних установ, підприємств, економіки і, можливо, також транспортної та електричної мереж та інших об'єктів інфраструктури. Вони можуть досягти критичного рівня, який загрожуватиме національному та євроатлантичному розвитку, безпеці і стабільності. Джерелом таких атак можуть бути іноземні військові та розвідувальні служби, організовані злочинні угрупування, терористичні та екстремістські групи. На думку фахівців НАТО, країни світу стануть все більш залежними від життєво важливих комунікацій, транспорту і транзитних маршрутів, від яких залежить міжнародна торгівля, енергетична безпека та розвиток. Це, в свою чергу, вимагатиме активізації міжнародних зусиль для забезпечення їх стійкості від атак або ж руйнування. Деякі держави-члени НАТО стануть більш залежними від іноземних постачальників енергоносіїв, а, в деяких випадках, від іноземних енергопостачальних та розподільних мереж для своїх енергетичних потреб. Оскільки споживання енергії зростає у всьому світі, постачання енергоносіїв стане більш взаємним до руйнування. Розвиток лазерної зброї, засобів радіоелектронної боротьби та інших технологій

можуть мати суттєві глобальні наслідки, які неминуче впливатимуть на військове планування та операції НАТО. окремі екологічні та ресурсні обмеження, в тому числі ризики для життя і здоров'я, зміни клімату, дефіцит води та зростання потреб в енергії, формуватимуть у подальшому умови безпеки в районах, що представляють інтерес для НАТО і також можуть здійснити значний вплив на планування та операції Альянсу.

Не дивно, що в таких умовах було прийнято рішення щодо необхідності широкомасштабної трансформації НАТО у військовій, політичній та структурній сферах, а також розробки нових елементів підходу НАТО до питань забезпечення безпеки, закріплення довгострокових цілей НАТО, характеру діяльності організації, її нових основних завдань, а також наданні рекомендацій щодо подальшої адаптації збройних сил Альянсу для подолання вищезгаданих нових загроз¹⁴.

З цією метою на саміті у Страсбурзі/Келі в квітні 2009 р. лідери країн-членів НАТО доручили Генеральному секретареві А. Ф. Расмуссену створити групу кваліфікованих експертів для підготовки основи нової Стратегічної концепції НАТО¹⁵.

17 травня 2010 р. група експертів на чолі з головою доктором М.Олбрайт (США) опублікувала остаточний звіт. Аналіз і рекомендації групи зовнішніх експертів «НАТО 2020: впевненість в безпеці; динамічні підходи» надано стосовно визначення нового середовища безпеки, викликів і загроз безпеці, основних завдань Альянсу у політичній, організаційній та структурній сферах, реформ партнерських відносин, а також зроблено висновок про унікальні та незамінні функції Альянсу, тим самим визначивши сенс майбутнього існування союзу¹⁶.

У листопаді 2010 року під час чергового саміту НАТО в Лісабоні була презентована та прийнята главами держав і урядів цієї організації нова Стратегічна концепція НАТО під загальною назвою «Стратегічна концепція оборони та безпеки членів Організації Північноатлантичного договору. Активне залучення, сучасна оборона» («Strategic Concept For the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation. Active Engagement, Modern Defence»). Процес розробки цієї концепції відбувався в форматі публічного обговорення. Нова Стратегічна концепція стала базисом для практичного наповнення наступної фази еволюції діяльності НАТО з основною метою – створення передумов для підвищення ефективності та впливовості Альянсу в світі, який постійно змінюється, а також подолання нових загроз та отримання нових можливостей і нових партнерів. Прийняття цієї концепції найпотужнішим вій-

ськово-політичним блоком у Європі може помітно змінити ситуацію у сфері безпеки на нашему континенті. Зокрема, головною метою функціонування НАТО найближчим часом стане забезпечення того, щоб «Альянс залишився єдиною в своєму роді спільнотою свободи, миру, безпеки та спільних цінностей» в регіоні, а також створення передумов для залишення Альянсу «основним джерелом стабільності у непередбачуваному світі». Головними, передбаченими Стратегією, завданнями НАТО при цьому стали наступні:

1. У сфері колективної безпеки. Відповідно до положень ст. 5 Вашингтонського договору, країни-члени НАТО продовжуватимуть надавати допомогу один одному у боротьбі з військовими нападами. Це зобов'язання залишилося стійким і обов'язковим. НАТО стримуватиме та захищатиме індивідуальних союзників або ж Альянс в цілому від будь-якої загрози агресії та від нових викликів безпеці, якщо вони загрожують їх фундаментальній безпеці.

2. У сфері управління кризовими ситуаціями. НАТО активно заливатиме відповідний набір політичних та військових інструментів з метою надання допомоги в управлінні кризовими ситуаціями, які розвиваються і можуть потенційно вплинути на безпеку Альянсу, в період до їх ескалації в повноцінні конфлікти; припинення існуючих конфліктів, якщо вони впливають на безпеку Альянсу, а також надання допомоги в закріпленні стабільності в постконфліктних ситуаціях, якщо це сприяє євроатлантичній безпеці.

3. У сфері забезпечення спільної безпеки. Альянс буде активно заливатися до змінення міжнародної безпеки шляхом розвитку партнерства з відповідними країнами та іншими міжнародними організаціями, активно вносячи внесок до контролю над озброєннями, нерозповсюдження і роззброєння та тримаючи відкритими двері до членства в Альянсі для всіх європейських демократій, які відповідають стандартам НАТО.

Крім цього, НАТО зобов'язалося забезпечувати свободу та безпеку всіх членів організації політичними та військовими засобами, формувати унікальні цінності, пов'язані з принципами індивідуальної свободи, демократії, прав людини та верховенства права, зберігати потужний трансатлантичний зв'язок між країнами-членами НАТО з метою забезпечення євроатлантичного миру та безпеки, а також залишатися виключним і надважливим трансатлантичним форумом для консультацій з усіх без виключення питань, які впливають на територіальну цілісність, політичну незалежність і безпеку членів Альянсу, як зазначено у ст. 4 Вашингтонського договору.

Якою ж може бути потенційна роль України в реалізації країнами-членами НАТО нової власної

стратегії безпеки? У цьому контексті слід зазначити, що відповідно до положень п. 35 «Стратегічної концепції оборони та безпеки членів Організації Північноатлантичного договору. Активне заолучення, сучасна оборона», НАТО зацікавлене в продовженні та розвитку партнерства з Україною в рамках Комісії Україна–НАТО, ґрунтуючись при цьому на рішеннях НАТО, прийнятих на Бухарестському Саміті 2008 року з урахуванням євроатлантичної орієнтації чи прагнення України.

Останнім часом Україна активно розвивала свої відносини з НАТО. Починаючи з 1994 року, наша держава бере активну участь у програмі НАТО «Партнерство заради миру». Подальше поглиблення співпраці відбулось у 1997 році внаслідок підписання у Мадриді (Іспанія) Хартії про особливе партнерство, положення якої передбачали створення Комісії Україна–НАТО. В листопаді 2002 року у Празі (Чеська Республіка) був підписаний так званий «План дій Україна – НАТО». Інтенсифікований діалог з НАТО з питань набуття членства та відповідних реформ було започатковано 21 квітня 2005 року у Вільнюсі (Литва). 15 січня 2008 року відбулося подання офіційної заяви щодо можливості приєднання України до Плану дій з членства (ПДЧ) в НАТО. З квітня 2008 року на Бухарестському Саміті на рівні Глав держав та урядів держав-членів НАТО одностайно було погоджено Декларацію, у якій Україну було запевнено в майбутньому отриманні членства в НАТО. Водночас, приєднання України до ПДЧ НАТО так і не відбулося.

Конструктивне партнерство з Організацією Північноатлантичного договору продовжує залишатися одним із напрямів сучасної безпекової політики України, яка спрямована на взаємодію у подоланні традиційних та нових викликів і загроз, а також на досягнення українською державою провідних стандартів розвитку та обороноздатності¹⁷.

Розвитку конструктивного партнерства України з НАТО сприяють активні політичні контакти та діяльність Комісії Україна – НАТО, яка залишається головним механізмом двостороннього діалогу, створеним відповідно до положень Хартії про особливе партнерство. Зокрема, протягом 2010 р. було проведено низку візитів в Україну Заступників Генерального секретаря НАТО, а також засідань Комісії Україна – НАТО з метою обговорення актуальних двосторонніх та загальнобезпекових питань, що становлять взаємний інтерес. 23 вересня 2010 р. відбулася зустріч Президента України В.Ф.Януковича з Генеральним секретарем НАТО А.Ф.Расмуссеном у рамках 65-ї сесії Генеральної Асамблей ООН. Міністр закордонних справ України К.І.Грищенко взяв участь у засіданні

країн – контрибуторів Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані 20 листопада 2010 р. у рамках Лісабонського саміту НАТО. Постійна делегація Верховної Ради України брала участь у заходах Парламентської Асамблей НАТО, проводилися засідання Міжпарламентської Ради Україна – НАТО.

Україна залишається єдиною країною-партнером, яка бере участь в усіх основних поточних миротворчих місіях, які координуються НАТО. Українські миротворці входять до Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані (МССБ) у складі Групи з реконструкції афганської провінції Гор; до Тренувальної місії НАТО в Іраку (ТМН-І); до Багатонаціональних сил безпеки в Косово (КФОР). Україна також бере участь в антитерористичній операції НАТО «Активні зусилля» у Середземному морі. Вищевикладене свідчить про значний внесок нашої держави у забезпечення миру та стабільності в світі¹⁸.

Відповідю ЄС на загрози, що з'явилися «на стику меж компетенції» ООН, ОБСЄ та НАТО стала Європейська політика в сфері безпеки та оборони (ЄПБО) Європейського Союзу. Пройшовши етап свого становлення, який, здебільшого, припав на період між укладенням Маастрихтського (1991 р.) та Амстердамського (1997 р.) договорів, наразі вона переживає етап свого розвитку, пов'язаний з розбудовою інституційної бази, створенням механізмів втілення рішень, а також першими спробами здійснення військових операцій. Порівняльний аналіз ЄПБО та згаданих вище структур вказує на гібридний характер цього механізму – він органічно поєднує безпекові та оборонні функції НАТО та ОБСЄ, проте, без дублювання останніх, а також діє у відповідності до принципів ООН. ЄПБО стала складовою Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, спрямованою на захист європейських цінностей та безпеки європейського рівня від новітніх викликів, зовнішніх та внутрішніх загроз, поза межами сфер компетенції діючих в Європі міжнародних систем безпеки та колективної оборони, шляхом органічного поєднання військових та невійськових засобів¹⁹.

Створення ЄПБО стало для європейців логічним завершенням – підсумком побудови безпекової архітектури ХХІ століття, за якої, формально, охопленими стали всі виміри безпеки, а також сучасні виклики та загрози. На цьому тлі природнім визначенням напрямком розвитку архітектури безпеки стала уявлятися не подальша інституційна розбудова, а еволюція уже існуючих механізмів – зміна їх кількісних та покращення якісних характеристик.

Особлива увага ролі та участі України у формуванні ЄС системи безпеки на Європейському континенті приділяється Порядком денним асоціації

Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію, що був офіційно схвалений сторонами 23 листопада 2009 р. шляхом обміну відповідними нотами. Зокрема положеннями його п. 2.3. передбачається інтенсифікація консультацій та координації через дипломатичні та військові канали України та ЄС з метою зосередження зусиль на міжнародних питаннях загального значення, включаючи передусім виклики загальноприйнятим принципам міжнародного миру та безпеки, як встановлено Хартією ООН, Гельсінським заключним актом ОБСЄ та іншими відповідними багатосторонніми документами, а також з огляду на практику України щодо приєднання до заяв і спільних позицій ЄС у сфері СЗБП; продовження діалогу щодо імплементації Європейської стратегії безпеки; пожавлення консультацій між Україною та ЄС щодо врегулювання кризових ситуацій; продовження практики спільного визначення можливостей для України щодо участі у майбутніх операціях ЄПБО, використовуючи позитивний досвід участі України в операціях ЄС на Балканах, а також з огляду на поточні дискусії стосовно можливої участі України у військово-морській операції ЄС Аталанта; подальша імплементація «Севільських» Домовленостей щодо консультацій та співробітництва між Україною та ЄС в операціях із врегулювання криз під проводом ЄС, включаючи постійну участь України у відповідних навчаннях щодо врегулювання криз та навчальних заходах, пов'язаних з ЄПБО; збільшення взаємосумісності, де це необхідно, між українськими миротворчими підрозділами та військовими силами ЄС шляхом використання досвіду, здобутого в відповідних операціях із врегулювання криз ЄС у яких брала участь Україна²⁰.

Україна висловила зацікавленість вивчити на двосторонньому рівні можливість залучення підрозділів Збройних Сил України до формування багатонаціональних бойових тактичних груп ЄС.

Важливим також для України є й те, що наша держава дійшла домовленостей з ЄС стосовно необхідності посилення спільних зусиль у рамках співробітництва 5+2 з метою дієвого врегулювання Придністровського конфлікту у Республіці Молдова, продовжити співробітництво з Республікою Молдова з прикордонних питань, продовжити консультації щодо санкцій, які застосовуються ЄС, визначити подальші конкретні шляхи досягнення конвергенції у сфері зовнішньої політики та політики безпеки, вжиття заходів з метою стимулювання військового та технологічного співробітництва між Україною та ЄС, а також заохочення та сприяння безпосередньому співробітництву щодо конкретних заходів, спільно визначених сторонами, між відповідними установами України та агентствами СЗБП/

ЄПБО і такими органами, як Європейське оборонне агентство, Інститут ЄС досліджень безпеки, Супутниковий центр ЄС та Європейський безпековий та оборонний коледж.

У сфері протидії спільним загрозам безпеці, включаючи боротьбу з тероризмом, нерозповсюдженням зброї масового знищення та незаконного експорту зброї, Україна та ЄС планують продовжити співробітництво на напрямку нерозповсюдження зброї масового знищення, включаючи аспекти, пов'язані з приєднанням та імплементацією на національному рівні відповідних міжнародних інструментів, таких як КХЗ, КБТЗ та ДНЯЗ, та режимів експортного контролю; удосконалити ефективність системи національного експортного контролю, контролю експорту та транзиту товарів, пов'язаних із ЗМЗ, включаючи контроль за кінцевим використанням товарів та технологій подвійного використання ЗМЗ, відповідно до Регламенту ЄС щодо експортного контролю товарів подвійного використання, прийнятого у 2000 році та відповідно до його оновленої версії, подальше співробітництво у розробленні національних переліків товарів подвійного використання, контроль над нематеріальними передачами технологій, посиленні системи експортного контролю, включаючи запобігання та санкції за порушення, та взаємодію з промисловістю; продовжити співробітництво щодо боротьби проти незаконної торгівлі ядерними матеріалами, а також співробітництва, спрямованого на досягнення цілей Глобального партнерства В-8 у всіх його аспектах.²¹

Запланована активізація співробітництва України з ЄС є з метою покращення стандартів біо-безпеки та біозахисту в лабораторіях, інших приміщеннях та під час транспортування небезпечних біоагентів, зокрема відповідно до поточного діалогу щодо можливого співробітництва у сфері біобезпеки та біозахисту в Українській санепідеміологічній станції (АР Крим, м. Сімферополь); співробітництва щодо посилення безпеки діяльності у космічному просторі шляхом вироблення заходів довіри, таких, що запропоновані проектом Кодексу поведінки ЄС; співробітництва у сфері експорту зброї відповідно до змісту та принципів Спільної позиції Ради ЄС 2008/944/C3БП, якою визначено загальні правила контролю за експортом військових технологій та обладнання, а також у спільній підтримці процесу щодо обговорення Угоди про торгівлю зброєю; співробітництва у сфері боротьби з незаконною торгівлею легким озброєнням та стрілецькою зброєю і їх боєприпасами, а також спільнотого протистояння загрозам безпеці, що можуть бути спричинені українськими запасами звичайних видів зброї та застарілих боєприпасів, включаючи

легке озброєння і стрілецьку зброю та їх боєприпаси, а також протипіхотні міни, відповідно до положень Оттавської конвенції про заборону використання, накопичення, виробництва та передачі протипіхотних мін.

Участь України в забезпеченні загальноєвропейської системи безпеки повинна зосереджуватися також й на напрямках розвитку необхідних законодавчої та інституційної рамок у сфері управління міграцією з метою боротьби з нелегальною міграцією, контрабандою та торгівлєю людьми за підтримки ЄС; практичної імплементації Конвенції ООН про статус біженців 1951 року і відповідного Протоколу про статус біженців 1967 року, включаючи право на притулок та дотримання принципу невидворення, та Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року, з метою боротьби та запобігання злочинній, організованій або іншій діяльності; активного продовження візового діалогу, розробляючи відповідні умови, для запровадження у довгостроковій перспективі безвізового режиму між Україною та ЄС, як домовлено під час Паризького Саміту Україна – ЄС у вересні 2008 року, приділяючи особливу увагу таким питанням, як: безпека документів, нелегальна міграція, включаючи реадмісію, громадський порядок і безпека та зовнішні зносини; розробки, впровадження та удосконалення стратегії, правової бази та процедури інтегрованого управління кордонами, включаючи всебічну підтримку ЄС, яку буде спільно визнанено; продовження процесу демаркації кордонів України відповідно до міжнародних стандартів у співробітництві з відповідними органами влади сусідніх країн, а також мінімізації ризиків безпеки під час проведення ЄВРО 2012.

Не залишається остоною від спроб формування єдиної системи забезпечення європейської безпеки її східний сусід України – Російська Федерація, підтвердженням чого може стати оголошена Президентом Росії Д.Медведевим під час візиту до ФРН у червні 2008 р. ініціатива РФ стосовно укладення Договору про безпеку у Європі (ДБЄ), яка водночас не викликала у західних європейців помітного інтересу та ентузіазму. Не менш скептичним було сприйняття й «деталізованої» версії ініціативи, представленої російським лідером у жовтні 2008 р. на Евіанській конференції з питань світової політики. РФ було запропоновано країнам Європи продовжити розбудову архітектури континентальної безпеки інституційним шляхом. При цьому, ключовим аргументом російської сторони стало твердження про неефективність створених в часи «холодної війни» механізмів за умов сучасних реалій. Фактично, новий проект РФ є сформульованим

переліком старих принципів ООН щодо добросусідства та мирного співіснування європейських народів, підкріпленим юридично зобов'язуючим механізмом на основі широкого кола учасників. На перший погляд, це – лише ще одна бюрократично-міжнародно-правова форма забезпечення безпекового діалогу її учасників. Запропонований офіційною Москвою формат на даному етапі навіть не дає можливості, з наукової точки зору, визначити ДБЄ як механізм забезпечення безпеки чи класифікувати його іншим чином. Нині сформульовано лише досить суперечливі за змістом принципи та ідею їх юридичної обов'язковості, проте немає ані чіткого бачення механізмів їх реалізації, ані засобів протидії їх порушенню.

Водночас, окремі експерти розглядають ДБЄ не як окремий елемент формування європейської архітектурі безпеки, а як сигнал актуалізації «російського» фактору, який у тій чи іншій мірі впливатиме на еволюцію безпекової системи континенту. Зазначеним фактором можна було дещо нехтувати впродовж 1990-х рр., що й робилося країнами заходу в процесі розширення ЄС та НАТО. Низький ступінь залучення РФ в процес розбудови європейської архітектури в ті роки з одного боку сприяв розбудові останньої майже винятково на європейському та трансатлантичному фундаменті, з іншого ж – формуванню так званого «комплексу лузера» (від англ. lose – втрачати) в російському суспільстві.

Детальне вивчення задекларованих в ДБЄ принципів дає можливість зрозуміти саму сутність російської пропозиції. Ключовими, з точки зору розуміння намірів офіційної Москви, вбачаються принципи, що розкриваються взаємодією ДБЄ з іншими безпековими елементами європейської архітектури: не забезпечувати свою безпеку за рахунок інших; не допускати в рамках військових союзів чи коаліцій дій, що послаблюють єдність спільногого безпекового простору; не дозволяти, аби розвиток військових союзів здійснювалось зі шкодою для

безпеки інших учасників договору. Вочевидь, в цих завуальованих формулюваннях криється бажання обмежити вплив США на континенті, змусити Сполучені Штати та їхніх європейських союзників остаточно відмовитися від планів розміщення елементів протиракетної оборони в Європі, а також, що принципово важливо для РФ, припинити процес розширення НАТО на Схід.

На думку окремих фахівців, механізм ДБЄ потенційно може стимулювати конкуренцію між європейськими та євроатлантичними безпеково-оборонними інституціями, зробити вимушеним їхнє переформатування і перерозподіл сфер компетенції, чим обумовити їх загальне послаблення та призупинення домінування на європейському континенті.

Підсумовуючи вищевикладене можливо дійти висновків про те, що на даний час основними напрямами участі України у формуванні сучасної архітектоніки європейської безпеки є активізація участі України у відповідних структурах ООН з питань забезпечення безпеки в регіоні та її участі в миротворчих місіях зазначененої універсальної міжнародної організації; активізація участі України у відповідних структурах ОБСЄ, зокрема в рамках підготовки до головування нашої країни в зазначеній міжнародній організації в 2013 році; продовження співробітництва України з НАТО, в першу чергу в рамках програми «Партнерство ради миру» та діяльності Комісії Україна – НАТО; участь у формуванні та удосконаленні нової загальної системи європейської безпеки, зокрема в рамках обговорення запропонованого Російською Федерацією проекту Договору про безпеку в Європі та створення загальноєвропейської системи протиракетної оборони, а також розвиток співробітництва з Російською Федерацією та іншими прикордонними з нашою державою країнами в контексті створення належних передумов для забезпечення безпеки та міжнародної стабільності в регіоні.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Morgenthau H.J., Thomson K.W. Politics among nations: the struggle for power and peace.— NY: McGraw-Hill, 1993.
- ² Додонов В.М. Міжнародне право: Словарь–справочник. — М., 1997.— С. 183–184.
- ³ Зленко А.М. Нейтралітет чи позаблоковість: чи це в інтересах України? [Електронний ресурс] / Журнал Верховної Ради України «Віче». — Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1418>.
- ⁴ Wight M. Systems of States.— London: Leicester University Press, 1977.
- ⁵ Чумак В., Пресняков І. Українська позаблоковість: більше запитань, ніж відповідей [Електронний ресурс] / Дзеркало тижня № 33 від 11 вересня 2010 року. — Режим доступу: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/61041#article>.
- ⁶ Зленко А.М. Нейтралітет чи позаблоковість: чи це в інтересах України? [Електронний ресурс] / Журнал Верховної Ради України «Віче». — Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1418>
- ⁷ Яворська Г. Позаблоковий статус: політичний продукт другої свіжості [Електронний ресурс] / Дзеркало тижня № 15 (594). — Режим доступу: <http://www.ukraine-nato.gov.ua/nato/ua/publication/content/6574.htm>.
- ⁸ Гончаренко О.М. Геополітична дилема України // Економічний часопис. — 1997. — № 9. — С. 3–9.

⁹ Waltz K. The emerging structure of international politics // International Security.— Fall 1993.— Vol. 18.— No. 2.

¹⁰ Comprehensive Political Guidance Endorsed by NATO Heads of State and Government on 29 November 2006 [Електронний ресурс] Режим доступу http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_56425.htm?selectedLocale=en.

¹¹ Там само.

¹² McCormick J. Understanding the European Union.— London. — 1999.

¹³ Comprehensive Political Guidance Endorsed by NATO Heads of State and Government on 29 November 2006 [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_56425.htm?selectedLocale=en.

¹⁴ Yost D. NATO Transformed: The Alliance's New Roles in International Security.— Washington: United States Institute of Peace, 1998.

¹⁵ Building a Euro–Atlantic Security Architecture [Електронний ресурс] / Speech by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen at the Brussels Forum 2010 organised by the German Marshall Fund, Brussels, Belgium. Режим доступу: http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_62395.htm.

¹⁶ NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement. Analysis and Recommendations of the Group of Experts on a New Strategic Concept for NATO [Електронний ресурс] May 17, 2010. Режим доступу: http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2010_05/20100517_100517_expertsreport.pdf.

¹⁷ Яворська Г. Позаблоковий статус: політичний продукт другої свіжості [Електронний ресурс] / Дзеркало тижня № 15 (594). — Режим доступу: <http://www.ukraine-nato.gov.ua/nato/ua/publication/content/6574.htm>.

¹⁸ Гриневецький С.Р. Шлях до активного нейтралітету — К.: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2008. — 48 с.

¹⁹ ООН «управляет в правах» ОДКБ и НАТО.— Internet.— <http://obozrevatel.com/news/2009/10/14/326807.htm>.

²⁰ Порядок денний асоціації Україна–ЄС [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. — Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/data/upload/publication/mfa/ua/37082/pda Ukr.doc>.

²¹ Там само.

Humenuk B.I. New approaches of Ukraine to the creation of the European security system / Diplomatic Academy of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.

The complexity and diversity of factors that influence global international environment make it necessary to find adequate answers, new conceptual approaches to security. Determination of the place and role of Ukraine in the European security system, according to the non-aligned status proclaimed and in accordance with current conditions and trends of international development, requires an effective and quick solution. The article considers the new features of Ukraine's participation in maintaining security in Europe in cooperation with the EU, OSCE and NATO, as well as Russia.

Keywords: Ukraine, system of collective security, the architectonics of international security, NATO, EU.

Гуменюк Б.І. Нові підходи України до формуванню системи європейської безпеки / Дипломатическа академія України при МЗС України.

Сложность и разносторонность факторов, которые оказывать влияние на глобальную международную среду, вызывают необходимость поиска адекватных ответов, новых концептуальных подходов к безопасности. Определение места и роли Украины в системе европейской безопасности, согласно провозглашенному внеблокового статуса и в соответствии с современными условиями и тенденциями международного развития, требует эффективного и быстрого решения. Статья посвящена рассмотрению новых возможностей участия Украины в поддержании безопасности в Европе в рамках сотрудничества с ЕС, ОБСЕ, НАТО, а так же РФ.

Ключевые слова: Украина, система коллективной безопасности, архитектоника международной безопасности, НАТО, ЕС.

Стаття надійшла до редколегії 15.03.2010

Прийнята до друку 11.05.2010